

Петро Лозинський

СИСТЕМА КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (1992-1999 РР.)

Розглядається становлення і розвиток системи колективної безпеки Співдружності Незалежних Держав впродовж періоду 1992 – 1999 років. Проаналізована послідовність створення окремих складових єдиного оборонного простору, визначені фактори впливу на хід формування системи колективної безпеки СНД. Висвітлено процес співробітництва військово-політичного керівництва новостворених держав на початку функціонування СНД, зокрема зовнішньополітичні відносини України та Російської Федерації. Зроблені висновки щодо ефективності розбудови нової регіональної структури безпеки.

Ключові слова: СНД, міждержавна організація, інтеграція, національна безпека, воєнно-політичне співробітництво.

Рассматривается становление и развитие системы коллективной безопасности Содружества Независимых Государств на протяжении периода 1992 – 1999 годов. Проанализирована последовательность создания отдельных составляющих единого оборонного пространства, определены факторы влияния на ход формирования системы коллективной безопасности СНГ. Отражен процесс сотрудничества военно-политического руководства новосозданных государств в начале функционирования СНГ, в частности внешнеполитические отношения Украины и Российской Федерации. Сделанные выводы относительно эффективности построения новой региональной структуры безопасности.

Ключевые слова: СНГ, межгосударственная организация, интеграция, национальная безопасность, воєнно-політичне співробітництво.

Establishment and development of the Commonwealth of Independent States collective security system during 1992 – 1999 is being considered. The sequence of separate components of integrated defensive space formation was analysed, factors of influence on a course of system of the CIS collective security formation were desig-

nated. The process of collaboration of the military-political authorities of neogenic states at the beginning of the CIS functioning, namely foreign policy relations of Ukraine and the Russian Federation, was elucidated. Conclusions concerning efficiency of building of the new regional security system are drawn.

Key words: CIS, the interstate organisation, integration, national security, military-political collaboration, Ukraine.

Після того, як військово-політичне керівництво України законодавчо обґрунтувало курс на інтеграцію до військово-політичних структур Північноатлантичного альянсу, в українському суспільстві розпочалася активна і тривала дискусія щодо можливого у майбутньому блокового статусу нашої держави або збереження її нейтралітету. Противники вступу до НАТО навіть згодні на те, щоб Україна позбавилася нейтрального статусу, але приєдналася до воєнно - політичного союзу в рамках Співдружності Незалежних Держав – Організації договору колективної безпеки. У зв'язку з цим незаперечний інтерес викликає історичний аналіз воєнно-політичного співробітництва певних країн СНД після розпаду СРСР, вивчення особливостей становлення й розвитку системи колективної безпеки Співдружності з метою подальшого пошуку обґрунтованих шляхів інтегрування України в систему регіональної колективної безпеки.

На наш погляд, відмова України від участі у створенні колективної системи безпеки Співдружності, а потім законодавчо визначений стратегічний курс на членство в Північноатлантичному альянсі й Європейському союзі обумовили практичну відсутність робіт вітчизняних дослідників, які висвітлюють процес становлення й розвитку системи колективної безпеки країн-членів СНД. Наявні поодинокі роботи носять переважно суто політологічний характер, є фрагментарними, а їх фактологічний матеріал лише ілюстративно підтверджує думку авторів [21].

У даній статті автор ставить за мету проаналізувати історію створення і розвитку системи колективної безпеки країн-членів Співдружності Незалежних Держав з метою формування Україною відповідної стратегії у цій сфері.

8 грудня 1991 року у резиденції уряду Білоруської РСР Віскулі (Біловезька Пуща) керівники Білорусії, Росії та України підписали Біловезьку угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Республіка Білорусь, Російська Федерація і Україна як держави-засновниці СРСР, котрі підписали Союзний договір 1922 року, констатували, що «Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і

геополітична реальність припиняє своє існування» [19, с. 4-6]. Угода була відкритою для всіх держав-членів колишнього СРСР, а також для інших держав, що поділяли її цілі і принципи.

Країни, які підписали Угоду, проголошували зобов'язання у дотриманні прав і свобод людини незалежно від національної належності, захист і розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин, які проживали на території держав-підписантів. В Угоді обумовлювалось, що сторони будуть розвивати рівноправне і взаємовигідне співробітництво своїх народів і держав в галузі політики, економіки, науки та в інших галузях.

Лідери інших держав – колишніх союзних республік – висунули ідею продовження цього процесу у вигляді нової наради глав суверенних держав, яка відбулась в Алма-Аті 21 грудня 1991 року. На ній були присутні 11 із 15 представників керівництва колишніх союзних республік (держави Балтії вже раніше обрали позицію абсолютно незалежних від союзних процесів суб'єктів, а в Грузії відбувалися драматичні події, пов'язані з усуненням першого президента З. Гамсахурді). Результатом наради були два документи, першим із яких був Протокол до Угоди про створення СНД, підписаний 8 грудня 1991 року. У ньому 11 держав (Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Киргизстан, Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Україна), як спеціально підкреслювалось, «на рівноправних умовах» в якості сторін, що домовляються, створюють Співдружність Незалежних Держав. «З утворенням СНД, - заявили учасники наради, - Союз Радянських Соціалістичних Республік припиняє своє існування» [13, с. 1]. Крім того, була підписана Алма-Атинська декларація, в якій проголошувалося: «Взаємодія учасників Співдружності буде здійснюватися на принципі рівноправ'я через координаційні інститути, які формуються на паритетній основі...» [1, с. 7].

На початку функціонування СНД основні зусилля військово-політичного керівництва переважної більшості новостворених держав були спрямовані на те, щоб зберегти спільний оборонний простір на території колишнього СРСР і Об'єднані збройні сили на основі Радянської Армії.

Протягом 1992 р. у рамках СНД були підписані угоди, які передбачали формування єдиного оборонного бюджету, встановлювали принципи комплектування Об'єднаних збройних сил, визначали параметри військово-технічного співробітництва. Всі ці документи

мали в основному перехідний характер і були спрямовані, в основному, на упорядкований розподіл радянського військового потенціалу.

Однак, всупереч бажанню зберегти Об'єднані збройні сили, практично одночасно у суверенних державах розпочалося формування й розвиток національних збройних сил. Цей процес відбувався стихійно, за державно-територіальним принципом і закладав підвалини для створення різних за складом і рівнем оснащення угруповань військ колишнього єдиного військового організму.

15 травня 1992 р., під час наради глав держав СНД у Ташкенті, шість країн Співдружності - Казахстан, Росія, Вірменія, Таджикистан, Туркменія та Узбекистан - уклали «Договір про колективну безпеку» (ДКБ). Варто відзначити, що на той час ніяких зовнішніх загроз Співдружності не існувало. Великомасштабні війни та конфлікти були лише гіпотетичними, обережними припущеннями політологів. Необхідність термінової ухвали ДКБ не відстежується навіть у преамбулі самого документу.

У перших його рядках відзначається, що держави-учасниці, «керуючись деклараціями про суверенітет Незалежних Держав», «враховуючи створення державами-учасницями власних збройних сил», «обравши узгоджені дії в інтересах гарантування колективної безпеки» і, нарешті, «визначаючи необхідність суворого виконання ухвалених договорів, що стосуються скорочення озброєння, збройних сил і зміцнення довіри», вирішили укласти Договір про колективну безпеку. Але все зазначене не може слугувати підставою щодо створення військового союзу, особливо «необхідність суворого виконання схвалених угод, які стосуються скорочення озброєння, збройних сил». Зміст Договору конкретики теж немає. Зокрема, у ньому йдеться: «... якщо одна із держав-учасниць зазнає агресії з боку будь-якої держави або групи держав, то це буде розглядатися як агресія проти всіх держав-учасниць цього Договору. У випадку здійснення акту агресії проти будь-якої із держав-учасниць всі останні держави-учасниці нададуть їй необхідну допомогу, військову теж, а також підтримають засобами, які вони мають, у порядку здійснення права на колективну оборону відповідно до статті 51 Статуту ООН» [7, с. 1].

Згідно з Договором, створювалася Рада колективної безпеки і координаційний орган діяльності збройних сил держав-учасниць - Головне командування Об'єднаних Збройних Сил Співдружності. Разом з цим життєво важливі питання колективної оборони були не деталізовані. Зокрема, Договір не передбачав такі важливі аспекти колективної безпеки, як, наприклад, розподіл ролей та відповідаль-

ності за загальну оборону, мабуть тому, що російському військово-політичному керівництву і так все було зрозуміло. Договір мав діяти п’ять років з наступним його продовженням.

На наш погляд, слід відзначити позицію України під час ташкентської наради та ухвалення Договору про колективну безпеку. На попередніх нарадах глав держав СНД українське військово-політичне керівництво відверто заявило про своє невходження до Об’єднаних Збройних Сил. Саме це обумовило відмову від будь-яких угод, які б зобов’язували Україну фінансувати оборонні проекти колективної безпеки. Представники українського військового відомства однозначно заявили, що Українська держава принципово відкидає можливість входження до будь-якого військового союзу. Крім того, вони оприлюднили факти втручання і тиску з боку Головного командування ОЗС СНД, які заважали продуктивній праці Міністерства оборони України [3, с. 1].

Отже, ташкентський Договір про колективну безпеку означав утворення нового воєнно-політичного союзу.

Безсумнівно, це було результатом прагнення російського військово-політичного керівництва відродити провідну роль «старшого брата» в оборонній сфері СНД. Про це свідчить порівняння військових потужностей членів ДКБ. Так, Туркменістан успадкував угруповання військ Туркменістанського військового округу (Турк-ВО), яке нараховувало 108 тисяч солдатів і офіцерів [16, с. 1]. В той же час, Білорусі дістався великий спадок – Війська Червонопрапорного Білоруського військового округу (БВО) – одного із найоснащеніших з військового огляду із 17 військових округів СРСР. Це було провідне угруповання військ на західному напрямку, яке нараховувало 1410 військових формувань штатною чисельністю у чверть мільйона військовослужбовців. Угруповання стратегічних ядерних сил, яке потім отримало статус тимчасово розташованого на території Білорусі, нараховувало 180 з’єднань, частин і установ чисельністю майже 40 тисяч осіб. Тут перебував 81 носій з ядерним зарядом [4, с. 65]. Але навіть військовий потенціал Білорусі був не в змозі конкурувати з військовою потужністю Росії, на території якої були розташовані війська чисельністю у 2 млн. 100 тисяч осіб [5, с. 1].

На думку засновників Договору колективної безпеки, це був лише перший щабель у формуванні оборонного союзу. За його допомогою планувалося інтегрувати зусилля певних держав Співдружності і максимально використати елементи оборонної системи СРСР, які збереглися на той час. Вищий орган – Рада колективної безпеки

у складі глав держав і Головнокомандувача ОЗС СНД повинен був ухвалювати рішення про застосування Збройних Сил для відбиття агресії проти будь-якого із членів Договору. Головне командування Об'єднаних Збройних Сил повинно було координувати і здійснювати узгоджену діяльність держав Співдружності в рамках Договору. Планувалося також розробити та узгодити Концепцію колективної безпеки та воєнну доктрину СНД.

Передбачалося, що Головне командування ОЗС СНД, по-перше, буде забезпечувати надійне, централізоване управління і контроль за Стратегічними силами, які розташовані на територіях незалежних держав, удосконалювати їх структуру, підтримувати боєздатність на необхідному та достатньому рівні. По-друге, воно буде оперативно реагувати на загрозу локальних конфліктів навколо кордонів СНД з метою їх попередження; узгоджувати та координувати оперативне планування, створювати необхідну інфраструктуру на можливих театрах бойових дій. По-третє, всебічно аналізувати воєнополітичну ситуацію у світі, узгоджувати зусилля держав Співдружності щодо попередження війни. По-четверте, надавати допомогу незалежним державам Співдружності у плановому, цивілізованому становленні національних армій. Основним робочим органом Головного командування повинен був стати Штаб ОЗС, до складу якого входили оперативне та організаційно-мобілізаційне управління, а також відділи: інформаційно-розвідувальний, зв'язку, оперативного тилу і перевезень [18, с. 2].

Варто відзначити, що, незважаючи на наполегливе прагнення військово-політичного керівництва Російської Федерації створити колективну систему безпеки СНД, розвиток колективних форм співпраці йшов дуже повільно, оскільки стосунки держав-учасниць Співдружності все більше здійснювалися на двосторонній основі практично у всіх сферах співпраці, зокрема у військовій, а це швидко послаблювало роль багатосторонніх органів Співдружності. Військові експерти підраховали, що станом на липень 1992 року було ухвалено майже 70 різних військових угод в рамках Договору колективної безпеки, але більшість із них були не життєздатними [8, с. 1].

Якщо спочатку Росія прагнула зберегти більшу частину збройних сил колишнього СРСР під егідою СНД, то з часом, коли певні країни Співдружності вирішили створити власні збройні сили, почала скорочуватися реальна сфера компетенції Головного командування Об'єднаних Збройних Сил. Так, з грудня 1991 по лютий 1992 рр. Головне командування, як наступник міністерства оборони СРСР з

моменту розпаду Радянського Союзу, виконувало роль єдиного органу управління єдиними Збройними Силами. Після лютого 1992 року (після того, як деякі держави Співдружності розпочали формування власних збройних сил і після того, як у зв'язку з цим визначилися частини, які не підпадали під юрисдикцію жодної держави СНД) завданням Головного командування стало керівництво процесом розділу Збройних Сил колишнього СРСР. До травня 1992 року, після того як всі держави СНД оголосили про створення власних Збройних Сил, у підпорядкуванні Головного командування Співдружності залишилися лише стратегічні сили та системи, які забезпечували їх функціонування.

Під час восьмої зустрічі глав держав-учасниць СНД (6 липня 1992 року) знову розглядалася низка питань оборонного характеру. Була підписана угода про засоби систем попередження про ракетний напад і контроль космічного простору, про системи протиповітряної оборони, про організацію діяльності Головного командування ОЗС СНД на перехідний період, ухвалено положення про Раду колективної безпеки. Згідно з цим положенням, передбачалося призначити Генерального секретаря Ради, який би відповідав за проведення політичних консультацій та координацію позицій з військових питань, проведення нарад Ради колективної безпеки. Він повинен був представляти Раду у стосунках з главами держав, міжнародними організаціями, включаючи взаємодію і співробітництво з НАТО та іншими воєнно-політичними союзами [10, с. 31].

Варто нагадати, що незважаючи на регулярні зустрічі глав держав СНД, в ході яких розглядалися та узгоджувалися актуальні питання життєдіяльності Співдружності, внутрішньополітична ситуація в її рамках була дуже суперечлива та різнопланова. Вогнища політичної напруги в окремих країнах не тільки не згасли, а, навпаки, з новою силою спалахнули за цей час. Свідченням цього були ескалація конфлікту у Придністров'ї, великомасштабні виступи збройних сил Азербайджану в Нагорному Карабаху, грузинських військових формувань в Південній Осетії. Відкрився новий «фронт» у Таджикистані. Все це викликало серйозну стурбованість щодо існування нового міждержавного утворення, тому під час московської зустрічі глав держав розглядалися також питання припинення конфліктів у Придністров'ї та на Кавказі, які перетворювалися, по суті, у війни.

Особливої уваги заслуговувала ситуація в Таджикистані. У зв'язку з цим міністрам закордонних справ та міністрам оборони країн Співдружності було запропоновано розробити принципи і ме-

ханізми застосування Колективних сил з підтримання миру, формування яких розпочалося згідно березневої угоди 1992 року.

Більш детально проблема миротворчості в межах Співдружності була розглянута під час наради міністрів закордонних справ і міністрів оборони 16 липня 1992 р. у Ташкенті. Головним питанням порядку денного було узгодження позицій країн СНД щодо застосування в зонах конфліктів Колективних сил з підтримки миру. Напередодні, 14 липня, в Алма-Аті відбулася нарада експертів за участю Азербайджану, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Узбекистану, України та Головного командування ОЗС СНД. Міністри розглянули і ухвалили (крім Білорусі і Туркменістану, Азербайджан був присутнім в якості спостерігача) розроблений експертами Протокол про тимчасовий порядок формування та застосування груп військових спостерігачів і Колективні сили з підтримки миру в зонах конфліктів між державами і в державах-учасницях СНД [6, с. 32].

За умов низької боєздатності більшості новостворених національних армій, їх недостатньої матеріально-технічної і кадрової оснащеності, на фоні спільних фінансових ускладнень у державах, які виникли на пострадянському просторі, міжнародної і регіональної ситуації, що мала тенденцію до погіршення, знову постало питання про пошук нових, адекватних форм воєнно-політичного співробітництва, які б відповідали внутрішній та зовнішній ситуації того часу. Більшість країн СНД, передусім в Середній Азії, прийшло в кінці кінців до висновку про необхідність збереження всього найжиттєздатного у військово-політичній взаємодії колишніх республік Радянського Союзу, заповнення правового вакууму, який утворився в цій сфері після розпаду СРСР, але у формах, які б відповідали їх національним інтересам. Вельми складна ситуація у світі, в тому числі на західних та південних кордонах Співдружності, складність формування і належного оснащення власних збройних сил наполегливо вимагали об'єднання зусиль, збереження й розвитку на новій основі найважливіших елементів воєнно-політичної інтеграції. Саме це, певним чином, пояснює життєздатність Договору колективної безпеки та його подальшу еволюцію.

В той же час були новостворені суверенні держави, зокрема Білорусь та Україна, які, очевидно, не мали таких побоювань стосовно своєї національної безпеки. Можливо, завдяки сприятливому геополітичному становищу та власній потужності, вони з самого початку взяли за основу не воєнно-політичне, а на економічне співробітництво.

Слід нагадати, що Договір колективної безпеки було започатковано в Ташкенті 15 травня 1992 року, коли його підписали керівники Вірменії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану та Узбекистану. З часом до нього приєдналися Азербайджан (24 вересня 1993 року), Грузія (9 грудня 1993 року) і Білорусь (31 грудня 1993 року). Після ратифікації 20 квітня 1994 року Договір набрав чинності. Отже, спочатку учасниками Договору були дев'ять із дванадцяти держав-членів СНД. Відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй він був зареєстрований у Секретаріаті ООН 1 листопада 1995 року [14, с. 2].

Становлення і розвиток ДКБ на першому етапі підпорядковувалися вирішенню основних воєнно-політичних завдань, які поставили перед новими незалежними державами: гарантування стабільних зовнішніх умов щодо просування на шляху державного будівництва та створення національних збройних сил. Договір заклав основу воєнно-політичної інтеграції держав-учасниць, але, практично, часто-густо реалізації конкретних заходів з колективної безпеки Співдружності заважали певні перепони. Наприклад, рішення з військових питань, які ухвалювалися на міждержавному рівні, не підкріплювалися відповідними законодавчими актами незалежних держав, не був розроблений механізм їх реалізації. Замість розбудови Об'єднаних Сил Співдружності продовжувалася активна розбудова національних армій. Саме тому у вересні 1993 року Головне командування ОЗС СНД було реорганізовано у Штаб з координації військового співробітництва держав-учасниць СНД.

Але все ж таки, з осені 1994 року, інтеграційні процеси у військовій галузі почали переходити у практичну площину. Для них були характерні щораз більші тенденції і практична реалізація кроків щодо створення системи безпеки СНД на основі Договору колективної безпеки та двосторонніх угод. Відцентрові тенденції на території колишнього СРСР змінилися усвідомленням необхідності розвитку реального всебічного співробітництва, в тому числі і у військовій сфері. Були підписані базові документи, які визначили контури і конфігурацію регіональної системи воєнної безпеки СНД.

Майже за три роки після підписання ДКБ була розроблена і ухвалена його учасниками своєрідна «ідеологія» безпеки, яка уявляла собою сукупність поглядів на попередження та усунення загрози миру, спільний захист від агресії, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності. Вона знайшла своє віддзеркалення у «Концепції колективної безпеки держав-учасниць Договору про колективну без-

пеку», яка була ухвалена Радою колективної безпеки 10 лютого 1995 року, під час наради глав держав в Алма-Аті (Азербайджан документ не підписав) [9, с. 31].

Під час лютневої зустрічі в Алма-Аті були також підписані «Основні напрями поглиблення військового співробітництва» і «Декларація держав-учасниць Договору колективної безпеки». В Декларації система колективної безпеки СНД визначається як частина загальноєвропейської системи безпеки, а також можливої системи безпеки в Азії. Держави-учасниці Договору заявили про готовність до розвитку конструктивних стосунків співробітництва в сфері безпеки з іншими країнами, що давало можливість активізувати регіональні заходи її зміцнення. В документі визначалися можливості пошуку шляхів довіри з метою зміцнення безпеки всіх європейських та азіатських держав. Підтверджувалася готовність країн-учасниць Договору реалізувати у визначені строки їх зобов'язання в галузі обмеження та скорочення озброєнь, зміцнення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення і засобів її доставки, контролю за експортом озброєння та технологій «подвійного призначення» [2, с. 1].

Слід відзначити, що країни СНД успадкували державні кордони колишнього СРСР довжиною понад 67 тис. км, в тому числі морські – майже 47 тис. км. Довжина берегової лінії материкової частини складала 60 тис. км, а з береговою лінією островів – понад 108 тис. км [11, с. 19]. За часів Радянського Союзу повітряний простір цих кордонів охороняли Війська протиповітряної оборони (ППО). З часом країни Співдружності дійшли висновку, що необхідно об'єднати свої зусилля в галузі протиповітряної оборони, тому 10 лютого 1995 року було ухвалено «Угоду про створення об'єднаної системи протиповітряної оборони держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав». Україна теж підписала цю Угоду із застереженням «з урахуванням національного законодавства України» [20, с. 348 - 350].

Вивчення документів і матеріалів середини 1990-х років свідчить про те, що Російська Федерація не позбавилася своїх намагань відновити російську державу в межах колишнього Радянського Союзу. За час, що минув після 1991 року, Росії вдалося поновити вплив серед усіх своїх менших і не таких могутніх молодих незалежних держав-сусідів, зокрема відновлювався російський він у військовій галузі. Деякі з нових незалежних держав – сусідів Росії, особливо певні країни Середньої Азії, вітали відновлення російського впливу, оскільки сподівалися таким чином вирішити свої проблеми у розбудові національної системи оборони. Інші – такі, як Україна та Туркменістан, - нама-

галися втриматися на безпечній відстані від владних претензій Росії, щоправда, не надто успішно. В цьому плані Співдружність з її нечіткими організаційними засадами виявилася зручним засобом здійснення експансіоністських намірів Москви. У 1991 році, коли було засновано СНД, планувалося, що вона функціонуватиме як об'єднання незалежних рівноправних держав. Натомість СНД все більше опинялася під контролем Російської Федерації, в тому числі і у військовій сфері.

Так, на початку 1995 р. секретар оборонної ради СНД, російський генерал Л. Івашов пояснив дії Росії тим, що згідно з Договором про колективну безпеку 1992 року кожен з учасників зобов'язаний надавати іншим допомогу в оборонних потребах, зокрема у миротворчих операціях. Проте, насправді, на його думку, це здебільшого роблять російські війська, отож «Росія могла б очолювати цю систему і стати її опорою». А голова комітету у справах СНД в нижній палаті російського парламенту К. Затулін висловився ще недвозначніше: «Центр діяльності СНД, безсумнівно, знаходиться у Кремлі», - сказав він, додавши, що «внутрішні кордони», які пролягають між новими незалежними державами, «ніколи не сприймалися як справжні» [15, с. 3].

На думку військових експертів, навіть наприкінці 1997 року неможливо було говорити про те, що на території колишнього СРСР функціонував єдиний оборонний простір. Під час інтерв'ю з кореспондентом газети «Независимое военное обозрение» начальник Головного управління міжнародного військового співробітництва Міністерства оборони РФ Л. Івашов висловився наступним чином: «Ми не зуміли створити систему колективної безпеки, в тому числі її військовий елемент, яким міг би бути військовий союз, який включав би регіональні угруповання, регіональні командування та інші необхідні організаційні структури...» [17, с. 1, 3].

Слід підкреслити, що військові аналітики та експерти у своїх дослідженнях стосовно функціонування Договору колективної безпеки практично одностайно наполягали на тому, що негативні процеси, які відбувалися та заважали розвитку системи колективної безпеки СНД, виникли через недоліки змісту документів, що визначали вимоги та умови членства в Договорі. До недосконалої нормативно-правової бази з часом приєдналася неоднакова оцінка державами-учасницями Договору своєї участі та обов'язків зобов'язань в рамках союзу. З роками стало ясно, що певні країни в той час, коли вони приєднувалися до колективної системи безпеки СНД, мали мету отримання максимально можливої частини військової спадщини колишнього СРСР. А після того, як відбулося певне ресурсне насичен-

ня їхніх збройних сил, виявилися очевидні прагнення відцентрового характеру. Все це, певним чином, визначало дії держав-учасниць у створенні єдиного оборонного простору СНД.

Варто відзначити, що процес створення єдиного оборонного простору СНД, крім недоліків, мав також певні позитивні результати та досягнення, які породжували сприятливі тенденції майбутнього розвитку системи колективної безпеки Співдружності. Так, коли у 1996 та 1998 роках загострювалася військово-політична ситуація в Афганістані і була реальна загроза прориву талібів через кордони СНД, країни-учасниці ДКБ швидко задіяли механізм спільних консультацій і узгодили питання колективної протидії можливій агресії. Крім того, у 1996 році вони звернулися у Раду Безпеки ООН, яка на підставі рішення країн СНД, ухвалила важливу та своєчасну резолюцію, що визначила основні принципи і напрями врегулювання афганської ситуації. Ухвалювалися також колективні рішення з питань стабілізації в Таджикистані.

Слід нагадати, що дія Договору про колективну безпеку закінчувалася 20 квітня 1999 року, оскільки, відповідно до статті 11 він був укладений «на п'ять років з наступним продовженням» [7, с. 1]. Продовжили його лише шість країн – Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Росія та Таджикистан. Три інші держави-учасниці ДКБ (Азербайджан, Грузія і Узбекистан) вирішили вийти із Договору, тому що, на їх думку, він не відповідав новим геополітичним реаліям [12, с. 5]. Цією подією завершився перший п'ятирічний етап функціонування Договору про колективну безпеку.

Таким чином, Договір про колективну безпеку з самого початку розглядався його засновниками як спрямований на розв'язання розбіжностей між ними, а також з іншими державами мирними засобами, тобто як складова системи колективної безпеки, що створюється в Європі та Азії. Держави-учасниці Договору заявили про свою готовність реалізувати відповідно до статті 51 Статуту ООН право на колективну оборону. Вони також домовилися про здійснення консультацій з координації позицій на випадок виникнення загрози безпеці, територіальній цілісності і суверенітету одній або декільком державам та прийняття адекватних заходів щодо цих загроз. Тобто, головною метою Договору було створення системи колективної безпеки.

На цьому напрямку були зроблені певні кроки: створено об'єднану систему протиповітряної оборони; в основному сформовані національні збройні сили; напрацьовані домовленості щодо спільної охорони кордонів держав-учасниць. Певні позитивні результати були

досягнуті у миротворчій діяльності, відбувалися взаємні консультації, налагоджувалася координація між органами Ради колективної безпеки. Була також напрацьована відповідна нормативно-правова база, створені організаційні структури.

Разом з тим, перший етап існування Договору (1992-1999 рр.) був малопродуктивний. У розвитку співробітництва відчувалася нестача динаміки, проголошені плани формування системи колективної безпеки не реалізовувалися. Хоча прагнення до військової інтеграції були, але всі підписані в рамках ДКБ документи багато в чому носили декларативний характер, колективне військове співробітництво не мало глобального розмаху. Створенню ефективної колективної системи безпеки в рамках СНД також заважала відсутність тісного та широкого співробітництва у військовій галузі, аж до відновлення єдиного стратегічного простору, оборонної інфраструктури та централізованого оперативного керівництва національними збройними силами.

Заслуговує на повагу і розуміння ставлення України до Договору про колективну безпеку, тому що дистанціювання від усіх можливих альянсів на території колишнього СРСР безсумнівно виглядало більш розумним і відповідало національним інтересам незалежної України.

Джерела та література:

1. Алма-Атинская декларация // Правда. - 1991. - 23 декабря (№ 299). - С.1.
2. Ардаев В., Матаев С. Итоговая пресс-конференция в Алма-Ате прошла без Б. Ельцина / В. Ардаев, С. Матаев // Известия. - 1995. - 11 февраля (№ 27). - С.1
3. Астафьев В., Ермолин.В. О коллективной безопасности позаботились шесть республик. Открыты двери и для остальных / В. Астафьев, В. Ермолин // Красная Звезда. -1992.- 19 мая (№ 110). - С.1.
4. Белорусская армия - надежный щит державы // Информационный бюлетьень администрации Президента Республики Беларусь.- 2001.- №8. - С. 64 - 73.
5. Владыкин О. Российская армия приобретает все более четкие контуры / О. Владыкин // Красная Звезда. - 1992. - 16 апреля (№ 87). - С. 1-3.
6. Встреча министров иностранных дел и министров обороны стран СНГ // Дипломатический вестник. - 1992. - № 15 - 16. - С. 32 - 33.
7. Договор о коллективной безопасности // Красная Звезда. - 1992. - 16 мая.
8. Докучаев А. Договор о коллективной безопасности: споры были в Ташкенте. Чего ожидать в Москве? / Докучаев А. // Красная Звезда. - 1992. - 4 июля (№ 148 - 149). - С. 1 - 2.

9. Заседание Совета глав государств и Совета глав правительств Содружества Независимых Государств в Алма-Ате // Дипломатический вестник. – 1995. – № 3. – С. 30 – 32.

10. Заседание Совета глав-участников СНГ // Дипломатический вестник. – 1992. – № 15 – 16. – С. 31 – 32.

11. Козлов Н. А нужен ли «замок»? / Н. Козлов // Вестник противовоздушной обороны. – 1992. – № 1. – С.19.

12. Корбут А. Интеграция с элементами дезинтеграции / А. Корбут // Независимое военное обозрение. – 1999. – 4-11 июня (№ 21). – С.5.

13. Протокол к Соглашению о создании Содружества Независимых Государств, подписаному 8 декабря 1991 года в г. Минске Республикой Беларусь, Российской Федерацией, Украиной // Дипломатический вестник. - 1992. - № 1. – С.6.

14. Рекута А. Л. Организация Договора о коллективной безопасности: проблемы и пути развития по предотвращению угроз безопасности в Центрально-Азиатском регионе / А. Л. Рекута // Военная мысль. – 2006. – № 11. – С. 2 – 9.

15. Республіки СНД пручаються в обіймах Москви // Народна армія. – 1995. – 13 травня (№ 77). – С.3.

16. Руководители государств Средней Азии и Казахстана за договор о взаимной безопасности // Красная Звезда. – 1992. – 25 апреля (№ 94 -95). -С. 1.

17. Соловьев В. Леонид Ивашов: «Мы не сумели создать систему коллективной безопасности» / В. Соловьев // Независимое военное обозрение. – 1997. – 18 – 24 января (№ 2). – С. 1, 3.

18. Самсонов В. Система коллективной безопасности – объективная необходимость / В. Самсонов // Красная Звезда. – 1992. – 3 июня (№ 147). – С. 1 – 2.

19. Соглашение о создании Содружества Независимых Государств // Дипломатический вестник. - 1992. - № 1. - С. 4 - 6.

20. Угода про створення об'єднаної системи протиповітряної оборони держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 10 лютого 1995 року. Алма-Ата. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання. — К.: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т. 5. –Книга 1: січень – червень 1995 року.– 784 с.

21. Храбан І. А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур. / І.А. Храбан. - К.: Варта, 2005. - 544 с; Стратегія розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С. Власюка. - К.: НІДС, 2002. -864 с; Ткаченко В. А. Співдружність Незалежних Держав та національні інтереси України / В.А. Ткаченко. - К.: Ін-т громад, сусп-ва, 1998. - 100 с.; Сивак О.В. Інтереси України в процесі реформування СНД / О.В. Сивак // Наук. вісн. Дип. Акад. України. – 1999. - Вип. 2. - С. 79 – 82; Бодрук О. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О. Бодрук. - К.: НІПМБ, 2001. - 487 с.